

СЛИКА ВОЈНИКА ИЗМЕЂУ ДЕФЕТИЗМА И ПАТРИОТИЗМА КОД МИЛОША ЦРЊАНСКОГ И ЛИВИЈУА РЕБРЕАНУА

Књижевност Аустроугарске монархије је као ниједна друга литература огледала живот официрске аристократије. Ове године се обележава стогодишњица од избијања Првог светског рата, историјског догађаја који је оставио драматичне последице у колективној свести и на изнова исписаној географској карти. Последице су се несумњиво одразиле и на културу и идентитет европских народа, пружајући на књижевном плану неисцрпан извор инспирације многим ауторима. То је случај и двојице великих писаца, Милоша Црњанског и Ливијуа Ребреануа, који се у својим романима *Дневник о Чарнојевићу* и *Шума обешених* баве темом драме српских, односно румунских војника, који су принуђени да се боре против својих сународника. У нашем излагању, покушаћемо да пружимо контрастивни осврт на протагонисте ова два романа: војника Јована Рајића и официра Апостола Бологе. Указаћемо на проблеме савести и кризе идентитета са којима се они суочавају, између дефетизма и патриотизма. Иако оба романа полазе од личног искуства, аутори налазе различита изражајна решења у ратним ограниченим ситуацијама, од урањања у стварност унутрашњих драма које преживљава Ребреану, до исцрпљујућих снова којима прибегава Црњански. Порука оба романа је несумњиво антиратна.

Кључне речи: ратна књижевност, Први светски рат, експресионизам, патриотизам, дефетизам, М. Црњански, Л. Ребреану.

Однос између историје и књижевности одувек је био жив у српској и румунској култури. Историја ова два суседна народа била је дуго времена испрекидана и често испуњена трагичним догађајима. Историја, дубоко имплицирана у књижевни систем, постала је унутрашњи фактор, те је на тај начин књижевност била у служби историје. Ова зависност је постала видљивија и интензивнија након историјских догађаја светских размера, какав је био Први светски рат.

Ове се године навршава 100 година од објаве Великог рата, историјског догађаја са драматичним последицама у колективној свести, у поновном исписивању географске карте, у културном идентитету европских

¹ cnedelcu2004@yahoo.com

народа и представља за многе писце, на књижевном плану, неисцрпан извор инспирације. Бурна и насилна прошлост балканског простора, „буре барута“ обележено ратом, може се активирати у било ком тренутку, а у контексту данашњице има чак и метафизички карактер. Књижевност као чувар времена и простора, уз помоћ интуиције и имагинације ствараоца, испуњава историјски чин. Она, међутим, није стварна реконструкција, објективна илустрација појединих историјских догађаја, већ ауторска „слика“ тих догађаја, посебно кад се има у виду чињеница да је приступ историјској истини, у мањој или већој мери, могућ само кроз филтер субјективности пишчеве перцепције.

Можда управо због тога није случајна наклоност српских и румунских писаца према историји уопште, према историјском роману, посебно са ратном тематиком. Односимо се на Милоша Црњанског (1893–1977) и Ливијуа Ребреану / Liviu Rebreanu (1885–1944), писце који третирају у својим делима тематику Првог светског рата између индивидуалности и колектива. У нашем раду пружићемо осврт на два репрезентативна романа ове двојице аутора: *Дневник о Чарнојевићу*, Милоша Црњанског и *Шума обешених/Pădurea spînzuraților*, Ливијуа Ребреану, у којима предлажемо анализу имаголошких црта војника у визији ова два аутора између дефетизма (скептицизма, песимизма, недостатка вере у победу) и патриотизма (осећања љубави према родној земљи и народу).

Маркантна личност српске књижевности, песник, романописац, драматург, есејиста, мемоариста, новинар, дипломата, Милош Црњански је писац у чијем се животу и књижевном делу идентификују сви немири и преображаји времена у којем је живео. Рођен је 1893. године у Чонграду, данашњем месту у Мађарској, који је тада припадао Аустроугарској монархији. Милош Црњански се са својом породицом 1896. године преселио у Темишвар и тамо завршио основну школу код учитеља Берића. Пијаристичку гимназију католичких фратара уписао је 1904. године и сањао да студира ликовне уметности у Бечу или у Минхену. Остаје без оца у петом разреду гимназије. На инсистирање мајке и ујака из Беча уписује 1912. године Трговачку академију у Ријечи да би наставио трговачки породични посао. Жеља му је, међутим да упише Војну академију и постане официр, али ни те, ни следеће године није био примљен на Војну академију у Београду. Можда управо зато већина његових књижевних ликова има позицију војних лица. Пише поезију и објављује прве стихове, окушава се у прози, па чак и у драми. Напушта студије трговине и уписује медицину у Бечу 1913. године. Нису га задовољиле ни ове студије, те у међувремену слуша предавања из филозофије и историје уметности, фасциниран музејима и уметничким галеријама Беча. Изненадна вест о атентату у Сарајеву дубоко је оставила трага на Црњанског. У ваздуху се осећао мирис барута и крви. Месец дана након атентата, Хабзбуршка монархија објављује рат Србији. Студент Црњански је имао 21

годину када је мобилисан, регрутован и послан на фронт да се бори против Србије. Пошто се разболео од тифуса, доспева у болницу, те на тај начин избегава страшну судбину да се бори против својих сународника. Но ипак не може да избегне рат, те је након тога упућен на фронт у Галицију. Ово трауматично ратно искуство обележиће његово целокупно стваралаштво. Након капитулације Аустроугарске и Немачке, Црњански се враћа из рата пун наде у нови живот, активно се укључује у књижевни живот и завршава студије у Београду. Ово је плодно раздобље за његово лирско стварање, будући да се нашао на челу авангардне српске књижевности. Његов жестоки успон везан је за покрет експресиониста које предводи. Није му нимало стало до његове биографије, ни каквог је порекла, сматрајући да је *био увек сам себи предак*².

Милош Црњански уноси у српску књижевност нови дух, у потпуности другачији, након штампања лирског романа експресионистичког жанра *Дневник о Чарнојевићу* 1921. године. Роман обухвата свега 122 странице и био је етикетиран од стране критичара као историјски, ратни, психолошки, љубавни или сентиментални, исповедног карактера; каткад новела, експресионистички роман, прозна поема, монодрама или чак све у једном. Црњански је пак назвао овај лирски текст романом, упркос оспоравањима његових тумача. У овом лирском роману не налазимо кохерентно приповедање, већ сегментарно, фрагментарно, често састављено од ониричких пасуса који су у јукстапозицији на начин да конструишу једну причу или неколико паралелних прича које нису вођене једном интригом, већ истом атмосфером и амбијентом. *Дневник о Чарнојевићу* је најчистији израз модерног лиризма у српској прози, подложен у извесној мери ставовима Шарла Бодлера, антиратни роман, „поема“ индивидуалне судбине у односу на колектив, роман појединца заробљеног у рату који је у знаку двоструког уништења – видљивог (људских живота, градова, локација) и невидљивог (душевне ампутације / отцепљења). Парадоксално, реч је о лирском роману са књижевним ликовима војника, о роману који је покренуо, с обзиром на начин на који је написан, малу револуцију у српској књижевности. Црњански се борио у униформи аустроугарске војске на погрешној страни табора, на страни непријатеља, против својих сународника. Иако није био једини модерниста који је писао о рату, извесно је да ниједан од њих није обрадио ову тегобну тему на тако лиричан начин.

Књижевни лик који предводи читав низ војника који настајују романе Црњанског је Петар Рајић, војник који се борио на фронту у Галицији, протагониста романа. На болесничкој постељи била је таблица на којој је било написано на немачком језику: *Name: Petar Raitch; Charge: Stellenloses Kanonefutter; Religion: gr.-ort; Stand: ledig; Alter: 23; Beruf: Königsmord;*

² Милош Црњански, *Лирика Итаке и коментари*, БИГЗ, Београд, 1993, стр. 104.

*Diagnose: Tuberculosis*³ (336). Излагање у форми дневника, исповести у којој се евоцирају ратне страхоте и судбина појединца у вртлогу апсурдних сукоба, развија нарацију на кулминантан начин. Ова необична исповест једног војника конституисана у роману назначавача почетак српског модерног романа. Позната је чињеница да је аутор написао дневник о рату, али Петар Рајић није Милош Црњански, већ његов књижевни лик. Први светски рат је проузроковао, вероватно више од било којег другог ратног сукоба, проблеме савести главних јунака, изражене у књижевном делу. То није случај са Петром Рајићем код којег се етички проблем и не поставља. Морална и емоционална атрофија јунака, систематско одбијање осуђивања рата, открива природу појединца у грчу који одбија да се суочи са реалношћу, како унутрашњом, тако и спољашњом. Рајић је људско биће које посматра, али не види, које чује, али не слуша. Његов хиперсензибилитет се трансформисао у индиферентност, у апатију у односу на почињена злодела. Ова завера ћутања, небриге и равнодушности, недостатка реакције у односу на оно што се дешава у његовом окружењу, преображава се у акцију на ониричком плану. Петар Рајић, апатични јунак који не влада својим жељама и судбином, постаје човек од акције, освајач имагинарних простора, захваљујући својем двојнику. Рајић се враћа из рата, разочаран, дезорјентисан, без наде у бољу будућност. Једина његова извесност и утеха је ишчекивање смрти. Стравичне слике рата се преклапају са предивним описима природе. Уместо дневника са фронта смрти, добијамо дневник младих живота, препун страсти, љубави, елана и илузија.

Са опусом од преко двадесет томова, романа, новела, драма, путописа, позоришних критика и есеја, **Ливију Ребреану** заузима истакнуто место у историји румунске књижевности, која му одаје посебно признање за допринос развоју модерног психолошког романа. Рођен је 1885. године у месту Трлишијуа, код Клужа, у Трансилванији која је тада била у саставу Аустроугарске империје. Основну школу је учио код оца учитеља Василе, средње образовање стекао је у гимназији где је учио румунски, немачки и мађарски, а високо образовање на Војној академији у Будимпешти. Две године након стицања чина потпоручника, захтева да буде демобилисан, а годину дана касније, 1909. одлази у Букурешт, где са малим прекидима остаје до краја живота. Био је саветник народног позоришта, новинар, уредник у издавачком предузећу, уредник и директор разних књижевних часописа, председник Савеза писаца, високи службеник Министарства просвете, управник Народног позоришта у Букурешту итд. Преводио је из немачке и руске књижевности.

У књижевни живот је ступио скромно скоро незапажен, са низом новела и прича које је објављивао по часописима. Већ прве приповетке обе-

³ За илустративне цитате користили смо издање: Милош Црњански, *Дневник о Чарнојевићу*, Београд, БИГЗ, 1996.

лежавају смер којим ће се одвијати његово стваралаштво: интересовање ка сеоском животу, ка откривању и раслојавању психологије сељака, ка одгонетању оног што је у тој психи замагљено, што тиња као пригушена страст. Целокупно приповедачко дело је припремање романсијерске фазе његовог стваралаштва. Највиша признања румунске књижевне критике и оне ван граница земље донели су му романи: *Јон / Ion* (1920), *Шума обешених/Pădurea spânzuraților* (1922) и *Буна / Răscoala* (1933) који су доживели велики број издања на страним језицима⁴.

Ратни роман *Шума обешених* је други значајни роман Ребреануовог стваралаштва, први модерни психолошки румунски роман етичког карактера. То је снажна, уметнички убедљива и упечатљива осуда ратног зверства и шовинизма у аустроугарској војсци. Објективан и непристрасан посматрач трагичних историјских догађаја, аутор је описао детаљно крваве борбе Румуна у Трансилванији. Фабула романа инспирисана је трагичном судбином пишневог брата, Емила, аустроугарског официра који је послат на фронт да се бори против својих сународника и браћа Румуна. Покушава да дезертира, али бива ухваћен, осуђен на смрт и обешен 1917. године.

Главни јунак романа, Апостол Болога, такође је аустроугарски официр, доведен у исто искушење. Он је син једног румунског патриоте који је био осуђен на затвор због свог непоколебљивог става према националном проблему. Закупљен филозофским размишљањима, са митским предиспозицијама, Болога води повучен живот у једном селу у Трансилванији. Долази на фронт са младалачком амбицијом да постане херој у очима своје веренице Марте која обожава официре. Болога је син добростојеће румунске породице, који обавља ревносно своју дужност поштујући државне законе аустроугарске империје. Због тога се јуначки бори на различитим фронтovima. Прима одликовања и поносан је што је члан војног суда који осуђује на вешање Чеха Свободу зато што је покушао да побегне и да се придружи непријатељу. Болога сматра овај чин издајом домовине и лично надзорише егзекуцију. Накнадно открива да за време док се Свобода борио на фронту, његов отац бива обешен под безначајном оптужбом. Морална одлучност Апостола почиње да се клати. Капетан Клапка, такође Чех, испричаће Бологи о шумама обешених које се налазе дуж фронта. Убрзо, затим, Болога сазнаје да ће се његова јединица борити у Трансилванију. Ова вест га погађа. Тражи од генерала да га не шаље да учествује у тим борбама, али бива хладно одбијен. Болога почиње да схвата да је монструозно и апсурдно његово учешће у рату, при чему своје саучесништво доживљава као огромно колективно злодело. Настаје драма заснована на конфликту између осећања

⁴ На српском постоје преводи следећих романа: *Буна/ Răscoala*. Превео Стеван Миловић, Сарајево, Народна просвета, 1958; *Ђуљандра/ Ciuleandra*. Превео Аурел Гаврилов, Београд, Рад, 1964; *Јон/ Ion*. Превела Анђелка Томић, Букурешт, Државно предузеће за књижевност и уметност, 1957; *Плодови земље/ Ion*, превео Иван Есрих, Загреб, 1943. год.

дужности, схваћене као метафизичког императива и осећања националне припадности. Токови драме се гранају у суптилним анализама разлога, колебања, неодлучности, неодрживости сваког усвојеног става Бологине немоћи да се коначно определи и да на тај начин закључи овај исцрпљујући морални дијалог са собом, ову кризу која прераста у неуравнотеженост, у праву мору. Слика обешеног Чеха са извршења на којем је и сам учествовао, почиње да га опседа. Доноси одлуку да дезертира. Бива ухваћен и осуђен на смрт вешањем. Осуду на смрт Болога прихвата мирно, са извесним олакшањем, увиђајући да је то једини излаз, једини закључак који проистиче из две подједнако засноване, а дијаметрално супротне моралне премисе. Болога представља тип интелектуалца, официра аустроугарске војске, неадаптираног и револтираног појединца који преживљава снажну моралну драму из перспективе идентитета. Својим квалитетима, роман *Шума обешених*⁵ с правом је сматран једним од најпотреснијих сведочанстава из Првог светског рата, романом моралне кризе који је покренуо ратни апсурд.

Паралелно читање ова два романа упућује на бројне сличности које постоје у стваралаштву ове двојице аутора. Ове сличности се објашњавају, с једне стране, чињеницом да су аутори били савременици исте светске катаклизме, М. Црњански [1893–1977], Ј. Ребреану [1885–1944], коју су транспоновали у ова два романа 1921, односно 1922. године. С друге стране, оба писца деле исти културни простор Централне Европе, Црњански припада Банату, а Ребреану Трансилванији. Обе ове регије су мултикултуралне и припадале су у прошлости Аустроугарској империји. Оба писца прихватила су књижевни израз као жудњу да поново створе животе из свог сопственог. Својим делима и књижевним ликовима они су се идентификовали са судбином народа из којег потичу и постали су још за живота модерни класици.

- Оба романа, један експресионистичког жанра, други психолошки, полазе од личног искуства, а ипак нису преточени у аутобиографије: Црњанског је рат затекао као студента у Бечу и бива против своје воље мобилисан у аустроугарску војску, те директно преживљава искуство ровова; Ребреану евоцира драматични догађај погубљења рођеног брата Емила, официра аустроугарске војске, који због покушаја бекства бива осуђен као дезертер на вешање. Упркос овим сличностима, Црњански није Петар Рајић, а Апостол Болога се не идентификује у потпуности са пишчевим братом, Емилом Ребреануом.
- Први светски рат је више него било који други сукоб светских размера изазвао проблеме савести, морала, без постојања неке унутрашње мотивације. Мултиетничка Аустроугарска империја, права „интернационала“, није била домовина већини становника,

⁵ Сви цитати романа су дати у личном преводу по оригиналном издању.

те је њихов став у односу на рат повлачио неодлучност. Етничке и националне снаге беху уједињене апстрактном дужношћу према власти која је хтела по сваку цену да се одржи. Бојно поље у роману Црњанског представља етнички мозаик састављен од Чеха, Словака, Мађара, Немаца, а код Ребреануа је састављено од Мађара, Немаца, Русина, Чеха, Јевреја, Хрвата: *Ти си Јеврејин, господин капетан је Чех, доктор тамо је Немац, Цервенко је Русин, Болога је Румун, ја сам Мађар... Шта си ти младићу?... - Хrvat, живели! Гунђао је војник непрестано* (Ребреану: 48). Различите националности империје биле су ухваћене у један кафкијански механизам у којем идеја дужности према отаџбини постаје нејасна, драматична, посебно у тренутку када настаје неминовност борби против својих сународника.

- Протагонисти ова два романа су: Србин **Петар Рајић** – необучени војник, студент филозофије у Бечу, борац у Првом светском рату, ухапшен под оптужбом да је шпијун и послат на фронт; Румун **Апостол Болога** – поручник у аустроугарској војсци, студент филозофије у Будимпешти, где убрзо учи мађарски и немачки и који добровољно ступа у војску из младалачке амбиције да побуди дивљење своје веренице.
- Имена главних протагониста су такође симболична, судбински предодређена на вишу жртву: **Рајић vs. Апостол**.
- Оба наслова романа су необична за ову епоху: *Дневник о Чарнојевићу* је заправо исповест у првом лицу Петра Рајића, а не Егона Чарнојевића (бившег морнарског официра), а *Шума обешених* није метафора, већ сурова реалност рата. Оба романа, међутим, говоре о смрти, о опстанку по цену смрти идентитета, у случају Рајића и његовог алтер-ега Чарнојевића, као и о очувању људског достојанства по цену смрти, у случају Апостола Бологе.
- Иако оба аутора третирају ратну тематику, њихови романи имају антиратну поруку. Петар Рајић је затечен у једном рату који није његов, принуђен да се бори против свог народа. Апостол Болога, на почетку, испуњен мотивацијом за овај рат, јуначки се бори на фронту у Галицији, добија одликовања за своја херојска дела, члан је Војног суда који осуђује на смрт вешањем оне који се усуде да дезертирају, али у тренутку када бива упућен на фронт да се бори против својих сународника, обузет сумњом, одлучује да дезертира.
- Први корак у анализи ова два романа у знаку је јесени, из које се живот повлачи и апсурдно тече: *Јесен, и живот без смисла (...)* *Седнем до прозора и загледам се у маглу и у румена, мокра, жута дрвета. Где је живот?* [Црњански: 363]; *Под сивом јесењем небу као огромно звоно од замагљеног стакла, стоје нова и пркосна*

вешала... [Ребреану: 9] Ако је у роману Црњанског природа уточиште од ужаса рата, у другом пак, природа је пасивни сведок ових страхаота.

- Романи имају прстенасту структуру; она је уочљивија код Ребреануа где се приповедање завршава истом сценом вешања, са разликом да овога пута Апостол није онај који кажњава, већ је онај који је кажњен: *Апостол сам подешава конопац, очију упртих у светлост јутра. Земља се измакла под његовим ногама. Осећао је тело које виси као терет. Али су његове очи одлетеле, нестрпљиво, ка небеској светлости...* [Ребреану: 286] и прикривенија у случају главног јунака Црњанског који се теши да ће доћи бољи дани и да његова жртва није била узалудна: *Ми ћемо изумрети и доћи ће боље столеће, оно увек долази (...)* *Нада мном је небо, оно има румене, благе пруге, те пруге се сваке зоре враћају (...)* *Понегде падне жут који лист (...)* *Али ако умрем, погледаћу последњи пут небо, утеху моју, и смешићу се* [Црњански: 426].
- Како Рајић, тако и Болога, формирају се под снажним утицајем мајке, будући да очеви нису пуно учествовали у њиховом васпитању и одрастању. Сећање на мајку је, међутим, различито приказано од стране ове двојице протагониста. Госпођа Болога наставља живот са истом једноставношћу којом је одувек живела, подстакнута од свог супруга, да угуши све изливе матерњих осећања: *Морамо да уложимо све напоре да од нашег сина јединца направимо човека и карактер!* [Ребреану: 28], док госпођу Рајић карактерише весели живот: *Она је била млада и лепа удовица. (...) Она је најрадије играла са влашким официрима, који су ми доносили слаткише* [Црњански: 430].
- Болога пролази кроз религиозне кризе које се нижу још од детињства: – *Мајчице, видео сам Бога! Мрмљао је дечак, док је госпођа Болога покушавала да обрише сузе влажном марамicom* [Ребреану: 30], док се наративно *Ја* Црњанског огледало у кућним иконама, у навали побожних тетака и састанцима са свештеницима који су говорили о наметању мађарског катехизма.
- Главни лик у роману Црњанског је удвостручен, изражен преко Егона Чарнојевића, сањара, алтер-ега, двојника, хомо-дуплекса истог, будући да је протагониста дневника, по чему роман носи назив. Овај се књижевни лик појављује на страни 46. и нестаје на страни 59, чиме је његов књижевни живот сумиран на 13 страница, током којих војник Рајић лежи на болничкој постељи у делиријуму. Чарнојевић је Рајићева сенка, све што овај не може да учини, а хтео би. Рајић и Чарнојевић су лице и наличје истог књижевног лика, две половине исте целине које се допуњују и искључују

у исто време. Код Ребреануа, огледало Бологине савести је дато у лику капетана чешког порекла, Клапке који је много проживео за време рата и има опрезан став да заштити своју породицу. Непријатно је изненађен непристојним ентузијазмом Бологе у вези са егзекуцијом која треба да се спроведе и постепено му сугерише своје сумње, назвавши овај братоубилачки рат „огромним злочином“ у којем „једини начин да се постане херој јесте вешање“.

- Љубавне Бологине приче су под знаком озбиљности и посвећености, док су небројене Рајићеве љубави површне и кратке. Рат их обојицу удаљује од жене и од дома: Апостола од његове веренице Марте, у корист Мађарице Илоне, и Петра од његове жене Маце, у корист Пољакиње. Осећање љубави је утеха у суровој реалности на фронту.
- Став протагониста романа према рату је различит и изнијансиран. Дужност према војној униформи, заклетва војне части води до моралне и емотивне атрофираности, до одбијања ових ликова да суде о рату. Проблеми етике не постоје, њихова хиперсензибилност се трансформише у равнодушност, у заверу ћутања, у индоленцију и недостатак одговора. Они се препуштају стихији догађаја, историје, иако су свесни да се боре за интересе других. Живот војника није ништа друго до вежба послушности, вере и душевне ампутације. Војник се покорава ратним наређењима. Идеја дужности постаје још више збуњујућа, заправо драматична, када је у питању неминовност да се треба борити против својих сународника. Болога доживљава унутрашњу драму која на крају прераста у акутну, ако се има у виду да је пасивност штетнија од смрти, док Рајић изгледа да плута у једној исцрпљујућој агонији, проналазећи у сну једини штит против стварности. Иако су обојица војна лица, оличење храбрости, Рајић је контемплативна личност, представник хероизма као отпор, а Болога, представник крајњег хероизма, ухваћен у клопци између патриотизма и дефетизма.
- Заstraшујуће слике рата Црњански је приказао у импресионистичком стилу, понекад намерно са натуралистичким примесам, цинично и протестујући. Рат постаје унутрашњи пејзаж. Иако је реч о тексту који се односи на суштинско историјско окружење, врло ретке су странице које конкретно описују неки историјски детаљ. Сабијене реченице не представљају сукобе и борбе, већ секвенце једне сурове и апсурдне стварности коју наратор разматра иронично. Ни у роману чији је аутор Ребреану одломци борбе нису чести, већ је пре свега приказана мучна атмосфера рата.
- Аустроугарска књижевност оживела је као ниједна друга официрско-аристократију. Кроз иронични дискурс ових романа, аутори

су одбили да интегришу патњу и рат у један логичан кохерентан текст, да придају појединцу свест, моћ расуђивања или разум. Рајић живи у ишчекивању смрти као једине извесности у животу, а Бологин живот, окончан вешањем, једино је избављање. С друге стране, индивидуалне драме ова два књижевна лика превазилазе појединачно, поставши симбол трагедије свих Срба из Баната и свих Румуна из Трансилваније који су били принуђени да се боре против својих сународника у једном бесмисленом рату. Порука оба романа је, несумњиво, антиратна.

Литература

- Дарабуш, 2014: Carmen Dărăbuș, *În lumea ex-iugoslavă. Literatura ca studiu cultural*, Cluj-Napoca, Risoprint.
- Марковић, 2004: Слободан Ж. Марковић, *Српска књижевност између два светска рата. Појаве, писци и дела*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Раичевић, 2010: Горана Раичевић, *Коментари „Дневника о Чарнојевићу“ Милоша Црњанског*. Нови Сад: Академска књига.
- Ребреану, 1972: Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*. București: Minerva.
- Црњански, 1996: М. Црњански, *Дневник о Чарнојевићу*. Београд: БИГЗ.

Oktavia Nedelku

THE IMAGE OF THE SOLDIER BETWEEN DEFEATISM AND PATRIOTISM IN THE WORKS OF M. CRNJANSKI „THE JOURNAL OF CARNOJEVIC“ AND L. REBREANU „FOREST OF THE HANGED“

(Summary)

The literature of the Austro-Hungarian empire brought to life, like no other literature, the military aristocracy. One hundred years have passed since the outbreak of the First World War, a historical event with dramatic consequences on the collective mentality and on rewriting the geographical, cultural and identity map of the European nations, representing on a literary level a source of inexhaustible inspiration for a lot of writers. This is the case of these two great writers M. Crnjanski and L. Rebreanu who in their novels *The Journal of Carnojevic* and *Forest of the hanged* approach the drama of the Serbian and Romanians soldiers

who are forced to fight against their own people. In this paper we will try to analyse in a contrastive manner the protagonists of the two novels, the soldier Jovan Rajić and the officer Apostol Bologa, the problems of consciousness and the identity crisis they confront with, between defeatism and patriotism. Although both novels start from the personal experiences of the authors, they find different solutions for reflecting the war in limit situations from the anchoring into reality of the internal drama of Rebreanu`s character to the exhausting dreaming of Crnjanski`s character. Both novels have a very clear anti-war message.

Key words: war literature, World War One, imagology, defeatism, patriotism, Milos Crnjanski, Liviu Rebreanu.